

بررسی قوانین و واکنش کشورها در برابر جرایم سایبری

محمدهادی محمدی

dadkhahvakil@gmail.com

مقدمه

کشورهای مختلف در ارتباط با جرائم سایبر، سعی کرده‌اند ترکیبی از فاکتورهای تکنیکی و حقوقی را در نظر بگیرند. در نتیجه آخرین و مهمترین گردهمایی و مصوبه راجع به جنایات سایبر، در کنفرانس بوداپست، اواخر سال ۲۰۰۱ میلادی برقرار شد و در آن بیشتر کشورهای اروپایی همراه کانادا، ژاپن و آفریقای جنوبی و آمریکا مصوبه‌ای به نام «کنوانسیون جنایات سایبر» امضاء کردند. در مجموع بیش از ۳۲ کشور به مصوبات کنفرانس بوداپست صحنه گذاشتند لیکن روسیه، اسلواکی، ترکیه، لیتوانی، لوکزامبورگ، چک، دانمارک و بوسنی هنوز به این مصوبه جواب نداده‌اند.

در این کنفرانس چهارچوب مشخصی برای جنایات سایبر مورد تأیید قرار گرفت و به عنوان مصوبه بیرون آمد. فاکتورهای اصلی تأیید شده این مصوبه عبارت است از ۱- دسترسی غیرقانونی به اطلاعات رایانه و شبکه‌های رایانه‌ای از طریق نفوذ ۲- دخالت در اطلاعات و دستکاری آنها، ۳- تخریب داده‌های سیستمی از طریق حمله به شبکه‌های بزرگ مثل ISPها، ۴- دسترسی غیرقانونی به کد برنامه‌های حساس، ۵- تخطی از قوانین کپی رایت و نقض حقوق تألیف نظری اینترنت، ۶- تکثیر غیرقانونی موسیقی و فیل روی اینترنت. کنفرانس بوداپست اولین همایش فراملی درباره جنایات سایبر است که پس از آن تاریخ، همچنان در حال توسعه و گسترش است.

مبحث دوم: اقدام ارگانهای بین‌المللی درباره تقسیم‌بندی جرائم کامپیوتری و اینترنتی
 جرائم کامپیوتری و اینترنتی پدیده‌ای است که به دلیل شرایط خاص و ماهیت بین‌الملل بودن خود،
 نوعی سیاست جنائی متحدالشکل را به دنبال می‌آورد. در کشورهای پیشرفته قانون‌گذاران، انواع مختلفی از
 اعمال مجرمانه کامپیوتری را شناسایی و در قالب قوانین کیفری خود گنجانده‌اند. همزمان با این اقدامات
 پراکنده، مراجع بین‌المللی نیز فعالیت خود را در این زمینه آغاز کرده و با دسته‌بندی جرائم شناخته شده،
 لیستهایی از این گونه جرائم را ارائه نمودند. از جمله سازمانهای بین‌المللی و منطقه‌ای پیشرو در این زمینه
 می‌توان به سازمانهای زیر اشاره نمود.

۱- سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)

۲- شورای اروپا

۳- انجمن بین‌المللی حقوق جزاء (AIDP)

۴- سازمان ملل

اقدامات هر یک از این سازمانها در خصوص تقسیم‌بندی جرائم کامپیوتری و اینترنتی می‌پردازیم.

الف- عملکرد سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)^۱

در سال ۱۹۸۶ برای اولین بار (OECD) براساس تجزیه و تحلیل تطبیقی قوانین ماهوی موجود و
 پیشنهادهای اصلاحی چند کشور، یک طبقه‌بندی از جرائم کامپیوتری ارائه شد و در آن پنج دسته از اعمال
 مجرمانه شناخته شده که عبارت است از:

^۱- O.E.C.D (Organization For Economic Co-operation & Development).

۱- ورود، تغییر، محو (پاک کردن) یا موقوف‌سازی داده‌های کامپیوتری، یا برنامه‌های کامپیوتری که بصورت ارادی با قصد انتقال غیرقانونی صورت گرفته باشد.

۲- ورود، تغییر، پاک کردن و یا موقوف‌سازی داده‌های کامپیوتری، یا برنامه‌های کامپیوتری که عمداً با قصد ارتکاب جعل صورت گرفته باشد.

۳- ورود، تغییر، پاک کردن یا موقوف‌سازی داده‌های کامپیوتری، یا برنامه‌های کامپیوتری یا هرگونه مداخله در سیستم‌های کامپیوتری که عمداً و با قصد جلوگیری از عملکرد سیستم کامپیوتری صورت گرفته باشد.

۴- تجاوز به حقوق انحصاری مالک هر برنامه کامپیوتری حفاظت شده با قصد بهره برداری تجاری یا ارائه به بازار.

۵- استراق سمع یک سیستم کامپیوتری که آگاهانه و بدون کسب مجوز از مسئول سیستم مزبور چه با تخطی از تدابیر امنیتی و چه با هدف‌های غیرشرافتمندانه صورت گرفته باشند.

ب- عملکرد شورای اروپا

شورای اروپا در سال‌های ۱۹۸۵-۱۹۸۶ مسئله جرم کامپیوتری را در برنامه کار خود قرار داد. این کمیته کار خود را در سال ۱۹۸۵ شروع و در سال ۱۹۸۹ به پایان رساند. در آخرین نشست، کمیته مزبور یک گزارش و یک توصیه‌نامه تهیه کرد که در ژوئن ۱۹۸۹ بررسی و پس از تأیید در تاریخ ۱۳ سپتامبر ۱۹۸۹ به کمیته وزرای شورای اروپا فرستاده شد. این کمیته دو فهرست تحت عناوین «فهرست حداقل» و «فهرست اختیاری» را پیشنهاد کرد که مورد تصویب واقع شد و تحت عنوان استراسبورگ ۱۹۹۰ درج گردید

و با توصیه‌نامه مربوط به مسائل آئین دادرسی کیفری جرائم کامپیوتری در سال ۱۹۹۵ کامل شد. این فهرست به شرح زیر است:

۱- فرست حداقل جرائم ضروری جهت یکنواختی سیاست جنائی مربوط به تضمین جرائم کامپیوتری:

۱- کلاهبرداری کامپیوتری

۲- جعل کامپیوتری

۳- وارد آوردن خسارت به داده‌های کامپیوتری یا برنامه‌های کامپیوتری

۴- سابوتاژ کامپیوتری

۵- دست‌یابی غیرمجاز

۶- استراق سمع غیرمجاز

۷- تکثیر غیرمجاز برنامه حمایت شده کامپیوتری

۲- فهرست اختیاری

۱- تغییر داده‌ها یا برنامه‌های کامپیوتری

۲- جاسوسی کامپیوتری

۳- استفاده غیرمجاز از کامپیوتر

۴- استفاده غیرمجاز از یک برنامه کامپیوتری حمایت شده

سرانجام شورای اروپا در سال ۲۰۰۱ مبادرت به وضع موافقت‌نامه جرائم کامپیوتری کرد. موافقتنامه

ضمن بیان اهمیت حفاظت جامعه در مقابل جرائم کامپیوتری، به تغییرات عمیقی که به وسیله دنیای

دیجیتال و شبکه‌های رایانه‌ای در جهان امروز بوجود آمده پرداخته و نگرانی خود را نسبت به استفاده از شبکه‌های کامپیوتری اعلام کرده و خواستار همکاری‌های بین‌المللی فزاینده در حفاظت از فناوریهای اطلاعاتی شده است.

موافقت‌نامه شورای اروپا مصوب سال ۲۰۰۱ در چهار فصل و چهل و هشت گفتار تصویب شد. در فصل اول به ارائه تعریف از داده‌های به کار رفته در متن موافقتنامه می‌پردازد.

در فصل دوم ابتدا جرائم علیه مطالب محرمانه و سپس، تمامیت و دسترسی غیرمجاز به اطلاعات و سیستم‌ها مطرح کرده است. مانند استراق سمع غیرقانونی و ... در این فصل به جعل و کلاهبرداری و سپس جرائم مربوط به تولید، ارائه و توزیع و پردازش تصاویر مستهجن از کودکان پرداخته است.

جرائم مربوط به تخلف از قانون کپی رایت و حقوق وابسته به آن از دیگر مباحثی است که در این فصل مطرح است.

فصل سوم ناظر به همکاری‌های بین‌المللی و اصول عمومی مربوط به آن است در این فصل مقرر شده که دولتهای عضو بایستی به گسترده‌ترین شکل به پیگیری اعمال مجرمانه مربوط به سیستمها و داده‌های کامپیوتری بپردازند.

فصل چهارم در مورد چگونگی پیوستن دول عضو و غیرعضو به کنوانسیون و فسخ و خروج از آن است، همچنین مرجع حل اختلاف درباره تغییر و استعمال مواد کنوانسیون نیز بیان شده است.^۲

^۲ - خبرنامه انفورماتیک - شورای عالی انفورماتیک کشور - شماره ۸۱ - فروردین ۸۱ - ص ۳۸-۳۹.

ج- عملکرد انجمن بین‌المللی حقوق جزاء (AIDP)^۳

این انجمن سازمانی غیردولتی است که همکاری فعال با سازمان ملل دارد. این انجمن هر چهار سال یک بار چند موضوع را به عنوان موضوعات مورد بحث مطرح و از کشورهای عضو می‌خواهد تا اقدام به ارسال مقدماتی تحت عنوان گزارش ملی در آن مورد کنند.

در سال ۱۹۹۰ انجمن موضوع جرائم کامپیوتری و دیگر جرائم علیه تکنولوژی اطلاعات را مطرح کرد. اعضای انجمن مقالات خود را در این زمینه ارسال و در سال ۱۹۹۲ نشست مقدماتی این بحث در دانشگاه ورستبورگ آلمان انجام شد. نتیجه کار انجمن چاپ کتابی ویژه جرائم کامپیوتری و همچنین صدور قطعنامه‌ای حاوی فهرست این جرائم بود.

این انجمن در نشست خود در سال ۱۹۹۴ در ریودوژانیرو و اعمال زیر را به عنوان جرائم مستقل

کامپیوتری ذکر کرد:

۱- قاچاق کلمه رمز

۲- انتشار ویروس

۳- دستیابی به مطالب محرمانه برخلاف قانون

۴- به کارگیری و دگرگونی غیرقانونی داده‌ها

د- عملکرد سازمان ملل

سازمان ملل متحده ضمن تأیید بر تقسیم‌بندی‌های شورای اروپا (O.E.C.D) جرائم کامپیوتری را

چنین فهرست می‌کند:

³- (Association International De Droit Penal)

۱- کلاهبرداری کامپیوتری

۲- جعل کامپیوتری

۳- تخریب داده‌ها یا برنامه‌های کامپیوتری

۴- دستیابی غیرمجاز به سیستم‌ها و خدمات کامپیوتری

۵- تکثیر بدون مجوز برنامه‌های کامپیوتری قانوناً حمایت شده

خ- ایران

اولین مرجع رسمی که لزوم توجه به مسئله تکنولوژی کامپیوتر و حقوق انفورماتیک را احساس نمود شورای عالی انفورماتیک (وابسته به سازمان برنامه و بودجه کشور) بود که حدود یک دهه قبل با فراهم آوردن امکانات محدود و استفاده از کارشناسان معدود، مطالعات مربوط به حقوق انفورماتیک و تکنولوژی اطلاعاتی را آغاز کرد. در آن زمان هیأت وزیران مقرر کرد تا در خصوص جرایم کامپیوتری بررسی‌های لازم انجام شود و پیشنهادات مطرح شده به متن لایحه جدید قانون تعزیرات اضافه گردد. در این راستا دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بطور جداگانه متن‌های پیشنهادی خود را به دولت عرضه کردند.^۴

خلاصه عملکرد فوق تصویب یک ماده در کمیسیون لوایح دولت به شرح ذیل است:

«هرگونه دخل و تصرف غیرمجاز از طریق ورود یا خروج، ضبط و ذخیره، پردازش و کنترل داده‌ها و نرم افزارهای کامپیوتری و ایجاد یا وارد کردن انواع ویروس‌های کامپیوتری و امثال آن جرم محسوب شده و

^۴ - برای دیدن متن‌های پیشنهادی رجوع شود به خبرنامه انفورماتیک، شورای عالی انفورماتیک کشور، شماره ۵۲، دی و اسفند ۱۳۷۱.

مرتکب، علاوه بر جبران خسارت وارده، به مجازات حبس از سه ماه تا یک سال و یا جزای نقدی از یکصد هزار تا ده میلیون ریال محکوم خواهد شد.»

در هنگام تصویب بخش تعزیرات قانونی مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۵ همین یک ماده نیز به تصویب نرسید لذا نیاز به مطرح نمودن دوباره آن به صورت یک سرفصل جداگانه در قانون مجازات نیست.^۵

با عدم تصدیق قانون فوق، تنها قانون مدون و تا حدودی مرتبط با تخلفات و جرایم کامپیوتری قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸ بود. ولی با توجه به گسترش و استفاده فراگیر از سیستم‌ها و تجهیزات کامپیوتری در کشور و شروع جرایم و تخلفات کامپیوتری و جرایم شبکه‌ای، ضرورت تدوین قانون فراگیر و تخصصی احساس شد و مجلس شورای اسلامی در دی ماه ۱۳۷۹ «قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» را تصویب کرد. اگرچه تصویب قانون یاد شده، خلع قانونی در این مورد را تا حدودی پر کرد، ولیکن وجود یک بستر حقوقی و قوانین لازم در این مورد بیش از گذشته لازم به نظر می‌رسد. به خصوص اینکه جامعه ایرانی در استقبال از فن‌آوری نوین تکنولوژی ارتباطات و شبکه‌های بین‌المللی پیشرفت قابل توجهی داشته است، و امروزه اکثر شرکتها، مؤسسات، نهادها و ادارات رسمی و دولتی از اینترنت و شبکه‌های بین‌المللی استفاده می‌کنند. به عنوان نمونه رویکرد بی‌سابقه جوانان ایرانی از مکالمه کامپیوتری (chat) است. بنا به گزارش (IT iran) که از آمارگیری سایت (Yahoo messenger) مورد بررسی قرار گرفته است، سالانه حدود پنج میلیارد ریال بوسیله جوانان ایرانی برای chat هزینه می‌شود و بطور متوسط در شبانه روز حدود ۲۰۰ نفر در اتاقهای chat ایرانی حضور دارند که این تعداد در هیچ کشور دیگری مشاهده نمی‌شود.^۶

^۵ - خبرنامه انفورماتیک، دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک کشور، شماره ۵۷، شهریور و آبان ۱۳۷۳، ص ۷.

^۶ - خبرنامه انفورماتیک، شورای عالی انفورماتیک کشور، ش ۸۳، مرداد ۸۱، ص ۳.

نیروی انتظامی در سال ۱۳۸۰ با دعوت از اساتید و متخصصین و مسئولان انفورماتیک کشور، اقدام به برگزاری اولین همایش تخصصی بررسی جرایم رایانه‌ای در کشور نمود. این همایش به منظور هشدار به مسئولان و دست‌اندرکاران و با هدف بررسی با ابعاد حقوقی جرائم رایانه‌ای و تبیین خلغ‌های قانونی ... برگزار شد. از طرف دیگر مسئولان عالی‌رتبه نیروی انتظامی در شاخه‌ای از معاونت کشف جرایم با کمک اکیپ ویژه‌ای از مأموران آموزش دیده، واحدی به نام مبارزه با جرایم رایانه‌ای، راه‌اندازی کردند و ناجا نیز اقدام به آموزش هر چه بیشتر نیروی متخصص و تجهیز واحدهای ویژه‌ای در این زمینه کرده است.

دادگستری استان تهران شعبه معینی را برای رسیدگی به دعاوی انفورماتیک اختصاص داده است. احکام صادره از آن شعبه در خصوص دعاوی ناشی از تکنولوژی کامپیوتر، اصولاً مستند به «قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» و قانون مجازات اسلامی است و دعاوی مطروحه، اکثراً مربوط به استفاده غیرمجاز از نرم‌افزار از قبیل تکثیر غیرمجاز، ورود غیرمجاز بصورت قفل‌شکنی به نرم‌افزار غیر می‌باشد.

لیکن شیوع و ظهور جرایم جدید - که اکثراً ناشی از جرایم شبکه‌ها در محیط سایبر می‌باشد - در حال گسترش بوده و با توجه به تخصصی بودن این دسته از جرایم، مطالعات علمی دقیق و تخصصی در تبیین و شناسایی جرایم نسل جدید و هماهنگی‌های بین‌المللی و توسعه قضایی، چه از بعد قانونی و چه در خصوص رسیدگی و تخصص قضات و دستگاه قضایی و اجرایی، بسیار ضروری است.

بحث نهایی

در خاتمه باید گفت، وجود تکنولوژی کامپیوتر و رشد سریع و گسترش این فن نوین و تبدیل آن به تکنولوژی اطلاعاتی (IT) و شبکه‌ای بین‌المللی مسائل مختلفی را به همراه دارد که در تمام ابعاد علوم، از جمله، حقوق تأثیر گذاشته است.

در بعد حقوق کیفری، جرم‌های کامپیوتری گستره وسیعی از جرایم را دربردارد. این دگرگونی در حقوق جزاء که با گذر از نسل اول جرائم کامپیوتری^۷ و ظهور نسل سوم^۸ ابعاد تازه‌ای به خود گرفته است، مشکلات جدیدی را نیز به همراه داشته که نتیجه آن بروز جرائم بسیار پیچیده و تخصصی است. این جرائم متفاوت از جرم‌های سنتی است و می‌توان گفت با جرائم نسل قبل نیز متفاوت است.

در زمان حال جرائم کامپیوتری در یک محیط غیرفیزیکی و بدون حضور مرتکب جرم بوقوع می‌پیوندند در این جرم کامپیوتر، جزء آن و تکنولوژی مرتبط با کامپیوتر نیز بستر و زمینه، و اینترنت شاهراه شبکه بین‌المللی تبادل اطلاعات است.

⁷- Computer Crime

⁸- Cyber Crime